

آبان ۱۴۰۱
مسلسل: ۱۸۵۰۵
ثبت: ۷۹۱

اظهار نظر کارشناسی درباره:
**«لایحه الحاق ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور
به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیر دولتی»**

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۸۵۰۵

کد موضوعی: ۲۷۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اظهارنظر کارشناسی درباره «لایحه الحاق ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی»

نام دفتر: مطالعات فرهنگ و آموزش

تهیه و تدوین کنندگان: سینا عصاره‌نژاد دزفولی، رضا مستمع

اظهارنظر کنندگان: محمدمبین خوانساری، فهیمه غفرانی، امین پژمان، حسین محمدی احمدآبادی

اظهارنظر کنندگان خارج از مرکز: مرتضی طاهریان، مهدی الویردی‌زاده، مرتضی

کریمی، آرش بهزادی

ناظر علمی: موسی بیات

ویراستار ادبی: پرند فیاضی

واژه‌های کلیدی:

۱. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۲. کانون‌های فرهنگی هنری

۳. عمومی غیردولتی

۴. غیردولتی

۵. مساجد

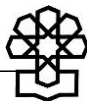

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۸/۲۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	خلاصه مدیریتی
۵.....	مقدمه
۸.....	ارزیابی لایحه
۸.....	الف) نسبت جایگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی با مجلس شورای اسلامی در بررسی لایحه مزبور
۱۲.....	ب) بررسی ماهیت فعلی ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد
۱۳.....	پ) سایر موارد
۱۶.....	جمع‌بندی
۲۰.....	منابع و مآخذ
۲۱.....	پیوست

اظهار نظر کارشناسی درباره:

«لایحه الحاق ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی»

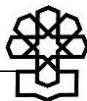
خلاصه مدیریتی

پس از تشکیلات بسیج مستضعفین، کانون‌های فرهنگی هنری مساجد را می‌توان گسترده‌ترین تشکل حاضر در صحن مساجد کشور دانست که قدمت تأسیس آنها در عرصه فرهنگی کشور به حدود ۳۰ سال می‌رسد. اصلی‌ترین نهاد سیاستگذار و اجرایی این کانون‌ها، «ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد» است که اساسنامه آن به پیشنهاد وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در دولت یازدهم مورخ ۱۳۹۵/۰۳/۲۶ در شورای عالی انقلاب فرهنگی طرح و نهایتاً در تاریخ ۱۳۹۷/۰۲/۱۸ و در جلسه ۸۰۷ این شورا، به تصویب رسید. در اساسنامه این ستاد، ماهیت حقوقی کانون‌ها و نهاد ناظر بر آنها، غیردولتی و غیرانتفاعی لحاظ شده است. در اساسنامه مذکور، در فصل امور مالی، در کنار کمک دولت از محل اعتبارات عمومی در قانون بودجه کل کشور، دو راهکار استفاده از «هدایا و کمک‌های بلاعوض اشخاص حقیقی و حقوقی، مانند اوقاف و کمک‌های خیرین» و «عواید و درآمدهای حاصل از فعالیت‌ها و خدمات ستاد» نیز جهت تأمین مالی این کانون‌ها ذکر شده است (بند «۲» و «۳» فصل سوم اساسنامه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور). همچنین در سند تحول راهبردی ستاد

عالی‌کانون‌های فرهنگی هنری مساجد که سندی آسیب‌شناسانه از وضعیت کانون‌هاست و در سال ۱۳۹۸ به تصویب و تأیید نهایی اعضای شورای سیاستگذاری و نظارت کانون‌ها^۱ نیز رسیده، «کم‌توجهی به خیرین و واقفین»، «عدم بهره‌وری اقتصادی فعالیت‌های کانون‌ها» و «کم‌توجهی به ظرفیت مالی مردمی قابل‌جذب به فعالیت‌های مسجدی» به‌عنوان مسائل و محدودیت‌های منابع مالی و مقدرات کانون‌ها در سال‌های فعالیت آنها مطرح شدند (بند «ج»، بخش «فهرست مسئله‌های پیش‌روی تحقق چشم‌انداز» و «بسته سیاستی-برنامه‌ای» سند تحول راهبردی ستاد عالی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد). در همین سند، چهار اقدام به‌عنوان راه‌حلی برای رفع مسئله «محدودیت‌های منابع مالی و مقدرات کانون‌ها» مطرح شد که عبارتند از: «فعال‌سازی واحد سازمانی و سازوکارهای شناسایی و جذب منابع مالی مردمی و عمومی (واقفین و خیرین و ...)»، «طراحی و استقرار الگوی حمایت از اقلام فعالیت‌های کانون‌ها براساس قالب گونه‌های چندگانه (منابع مالی ترکیبی: حمایت ستاد، مشارکت مردمی، منابع محلی)»، «افزایش بهره‌وری سازمانی و عملیاتی و کاهش هزینه‌های ستادی» و «طراحی و استقرار سازوکار تقنینی-تشویقی جذب منابع مالی دستگاه‌های دولتی مرتبط با فعالیت کانون‌ها» (بخش «بسته سیاستی-برنامه‌ای» سند تحول راهبردی مذکور).

براساس آنچه که بیان شد، از منظر سیاستگذاران، هم در اساسنامه کانون‌ها به‌عنوان اصلی‌ترین سند بالادستی آن و هم در سند تحول راهبردی ستاد هماهنگی کانون‌ها، به‌صورت کلی می‌توان سه ابزار مردمی‌سازی، درآمدزایی و کاهش هزینه‌های سازمانی را به‌عنوان اصلی‌ترین ابزارها، جهت تأمین مالی و تداوم حیات این شکل از فعالیت‌های

۱. فهرست اعضای شورای سیاستگذاری و نظارت مذکور در ماده (۵) اساسنامه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد کشور.

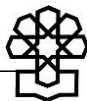
فرهنگی در زیست‌بوم فرهنگی هنری مساجد دانست. شایان ذکر است که این کانون‌ها از ابتدای تأسیس تا سال ۱۳۹۷ (سال تصویب اساسنامه) و حتی پس از آن، از محل کمک‌های دولتی اداره شده‌اند. براساس پژوهش‌های انجام شده ضمن این گزارش، علی‌رغم گذشت قریب به ۳۰ سال از عمر این کانون‌ها، تاکنون ارزیابی مدونی در فرایند اجرایی آنها، چه از طرف نهادهای سیاستگذار و مجری (شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) و چه از طرف نهادهای علمی و پژوهشی دیگر مانند دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها کمتر صورت گرفته است. به دلایل عمده خصوصاً کم‌توجهی مجریان به سه راهکار مردمی‌سازی، درآمدزایی و کاهش هزینه‌های سازمانی، در طول فعالیت این کانون‌ها، مشکلات عدیده اقتصادی و حقوقی برای آنها پدید آمده که در نهایت باعث شد در تیرماه ۱۴۰۱، برای رفع نیازها و مشکلات اقتصادی ناشی از کم‌توجهی به ابزارهای تأمین مالی مذکور، درخواست تبدیل شخصیت حقوقی‌شان از نهاد غیردولتی و غیرانتفاعی به نهاد عمومی غیردولتی در قالب لایحه، به مجلس شورای اسلامی تقدیم شود.

یقیناً بخش غیرقابل‌انکاری از عدم پرداخت جدی و مؤثر به شاهرگ‌های حیاتی کانون‌ها، که همان ابزارهای پیش‌بینی شده در اساسنامه و سند تحول راهبردی آنهاست، خود معلول عدم توجه جدی به مبحث ارزیابی در چرخه سیاستگذاری، بازبینی و اصلاح در فرایند مدیریت آنها و در نتیجه بی‌توجهی به خصیصه «استقلال» کانون‌ها (مندرج در ماده (۱) اساسنامه ستاد مذکور)^۱ باز می‌گردد. این درحالی است که این استقلال و شرایط و لوازم تحقق آن، که به درستی در اساسنامه ستاد نیز تعبیه شده، جزء طبیعی و

۱. ماده (۱) اساسنامه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد: ستاد تشکیلاتی غیردولتی و غیرانتفاعی، زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌باشد و از استقلال مالی، اداری و استخدامی برخوردار بوده و براساس مفاد این اساسنامه فعالیت می‌کند.

جدایی‌ناپذیر فعالیت‌های فرهنگی، از سنخ غیردولتی و غیرانتفاعی است. بنابراین در زمان تصویب اساسنامه این کانون‌ها، بروز مشکلات اقتصادی، اموری غیرقابل‌پیش‌بینی برای سیاستگذاران نبوده، زیرا راهکارهای متناسب برای رفع این مشکلات توسط ایشان هم در اساسنامه و هم در سند تحول راهبردی آن تعبیه شده‌اند. لذا علت اصلی مشکلات اقتصادی کنونی ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد عدم اهتمام جدی به سیاست‌های پیش‌بینی شده برای تأمین مالی این کانون‌ها در اساسنامه و سند تحول راهبردی آنها و عدم جهت‌دهی فرایند سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در مسیر تحقق راهبردهای مردمی‌سازی، درآمدزایی و کاهش هزینه‌های سازمانی ارزیابی می‌شود. شایان ذکر است با ارائه لایحه، ممانعت و یا تعارضی با اصل هفتادوپنجم قانون اساسی برای تبدیل این نهاد به نهاد عمومی غیردولتی وجود ندارد، لکن از منظر سیاستگذاری فرهنگی و براساس ارزیابی صورت‌گرفته، ریشه شکل‌گیری مشکلات اقتصادی ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، نقص در فرایند برنامه‌ریزی و اجرا بوده که صرفاً با افزودن بر درآمد دولتی آنها، این مشکلات حل نشده، بلکه با این پیش‌فرض موجب ایجاد نهاد و ساختاری با مشکلات افزون بر مشکلات پیشین خواهیم شد.

همچنین تغییر شخصیت حقوقی این ستاد و الحاق آن به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی به دلیل اینکه می‌تواند ساختاری را به ساختارهای موجود بیفزاید، مغایر بند «۱۰» سیاست‌های کلی نظام اداری (مبنی بر چابک‌سازی، متناسب‌سازی و منطقی ساختن تشکیلات نظام اداری در جهت تحقق اهداف چشم‌انداز) و بند «۱۶» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (مبنی بر منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور و هزینه‌های زائد) است.

مقدمه

نهاد برنامه ریز و مجری کانون های فرهنگی هنری مساجد با دستور شورای عالی انقلاب فرهنگی به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تاریخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۲ و تحت عنوان مصوبه ۳۰۲ پدید آمد و به صورت رسمی از تاریخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۸ تأسیس شد. متعاقب مأموریتی که شورای عالی انقلاب فرهنگی به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در زمینه ارائه طرح هایی برای مقابله با تهاجم فرهنگی محول کرد، مقرر گردید از باب احیای نقش واقعی فرهنگی و تبلیغی مساجد و استفاده بهینه از امکانات و تأسیسات دستگاه های دولتی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی هیئتی را در راستای هدایت و سازماندهی فعالیت های فرهنگی و هنری در مساجد ایجاد کند. این نهاد، سال ها بدون نام رسمی و بدون اساسنامه مصوب به فعالیت خود ادامه داد، تا در جلسه ۸۰۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۹۷/۰۲/۱۸ اساسنامه آن (بنابه پیشنهاد مورخ ۱۳۹۵/۰۳/۲۶ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی) به تصویب این شورا رسید و مصوبه جلسه ۳۰۲ سابق نسخ گردید. سازمان حاضر در این اساسنامه با عنوان «ستاد هماهنگی کانون های فرهنگی هنری مساجد» معرفی شد. در اساسنامه این ستاد بیان شده که نهاد مذکور و مجموعه کانون های فرهنگی هنری مساجد، تشکیلاتی غیردولتی و غیرانتفاعی است که زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است و از استقلال مالی، اداری و استخدامی برخوردار بوده و براساس مفاد این اساسنامه فعالیت می کند (ماده (۱) اساسنامه ستاد هماهنگی کانون های فرهنگی هنری مساجد).

براساس استنباط و تحلیل‌های حاصل شده از جلسات برگزار شده با متولیان ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد،^۱ چهار دلیل به عنوان عوامل اصلی پیگیری لایحه «الحاق ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی (ثبت ۷۹۱)» از طرف متولیان مطرح شد که عبارتند از:

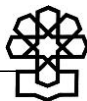
۱. محوری‌ترین مسئله، ضعف اقتصادی این کانون‌ها و ناتوانی در پیشبرد اهداف آنها به همین دلیل؛

۲. دومین مشکل اعلام شده بحث تملیک دارایی‌های ستاد و کانون‌های فرهنگی هنری به لحاظ قانونی است. متولیان این ستاد معتقدند شخصیت حقوقی این مجموعه به عنوان مؤسسه غیردولتی، امکان تملیک دارایی‌ها را به آنها نمی‌دهد. برای مثال بنابه هویت حقوقی فعلی ستاد، این نهاد نمی‌تواند مکانی ثابت و تحت ملکیت خود داشته باشد، به طوری که مکان فعلی ستاد مرکزی نیز استیجاری بوده و به دلیل همین مشکل، پیش از این چندین بار مکان خود را جابه‌جا کرده است.

۳. سومین توجیه تبدیل ستاد از نهاد غیردولتی و غیرانتفاعی به نهاد عمومی غیردولتی، نیاز به شفافیت مالی است.

۱. نشست تخصصی دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با اعضای ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، در محل مرکز پژوهش‌های مجلس در تاریخ ۱۳/۰۴/۱۴۰۱، با معاونین اداری و مالی، ساماندهی و شبکه‌سازی کانون‌ها و مشاور و مدیر مالی مؤسسه شبستان نور و همچنین مشاور حقوقی رئیس ستاد هماهنگی کانون‌ها، لینک خبر در سامانه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: <https://rc.majlis.ir/fa/news/show/1746725>

دو جلسه حضوری کارشناس دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در محل ستاد مرکزی هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در تاریخ‌های ۳۰/۰۳/۱۴۰۱ و ۲۳/۰۴/۱۴۰۱، به شماره نامه ۳۷۹۵ و مصاحبه تلفنی کارشناس مذکور با معاونت‌های آمار و ساماندهی و شبکه‌سازی کانون‌ها و همچنین نهاد روابط عمومی این سازمان.

۴. چهارمین مشکل اعلامی، عدم امکان تبادل کارمندان بین این نهاد و سایر دستگاه‌هاست. براساس این ادعا، برخی از کارمندان ادارات و دستگاه‌های دیگر توانایی مناسبی در زمینه‌های مربوط به فعالیت‌های فرهنگی در مساجد و موضوعات مرتبط با آن دارند، اما به لحاظ قانونی و به دلیل وضعیت شخصیت حقوقی ستاد، امکان مأموریت ایشان به این مجموعه وجود ندارد». در کنار دلایل ادعا شده از طرف متولیان ستاد، ذیل دلایل توجیهی لایحه مذکور، جهت تغییر شخصیت حقوقی ستاد این‌گونه آمده است: «فعالیت ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در سطح ملی و دارابودن واحدهای استانی و ضرورت رفع مشکلات موجود ساختاری به منظور امکان مصرف وجوه عمومی از محل اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌ای و برخورداری از امکانات و مزایا همچون سایر وزارتخانه‌ها، سازمان و نهادهای دولتی و غیردولتی».

اما برای ارزیابی دقیق این لایحه، سؤالاتی بنیادی‌تر پیش‌روی گزارش حاضر است. اولین پیش‌نیاز جهت ارزیابی لایحه مذکور، پاسخ به این سؤال است که آیا اساساً امکان تصویب این لایحه در مجلس شورای اسلامی وجود دارد یا خیر؟ منشأ این سؤال جایی است که شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان نهادی مستقل از مجلس شورای اسلامی در حیطه سیاست‌گذاری و وضع قواعد حقوقی حوزه فرهنگ، از شئونی برخوردار است و اساسنامه کانون‌های فرهنگی و هنری نیز به تصویب این شورا رسیده است. از طرف دیگر لایحه مذکور، به مجلس شورای اسلامی ارائه شده است. بنابراین این سؤال پیش می‌آید که اساساً امکان تصویب این لایحه در مجلس شورای اسلامی، با توجه به اینکه اساسنامه ستاد مزبور مصوب شورای عالی

انقلاب فرهنگی است، وجود دارد یا خیر؟ در ادامه به بررسی و ارزیابی نکات مورد اشاره در مقدمه می‌پردازیم.

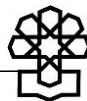
ارزیابی لایحه

الف) نسبت جایگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی با مجلس شورای اسلامی در بررسی لایحه مزبور

تصویب مصوبات مختلف توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی گاه‌ها باعث شده تا در عمل، مصوبات و تصمیمات نهادهای دیگر با مصوبات شورا تداخل پیدا نموده و این تلاقی به خصوص درباره دو نهاد شورای عالی انقلاب فرهنگی و مجلس شورای اسلامی، نمود بیشتری داشته است. شورای عالی انقلاب فرهنگی بنابر یکی از منابع مهم حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، یعنی حکم حکومتی ولی فقیه، اجازه وضع مصوبه در حدود اختیارات خود دارد؛ زیرا هم در حکم تشکیل شورا (صحیفه امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵، ج ۱۲: ۴۳۱) و هم در پاسخ امام خمینی (ره) به سؤال رئیس شورا درباره اعتبار مصوبات این نهاد (صحیفه امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵، ج ۱۹: ۱۷۱) به این مسئله تصریح شده که مصوبات شورا باید ترتیب اثر داده شود^۱؛ اما یکی از مسائل مهمی که در این زمینه وجود دارد، آن است که جایگاه مصوبات

۱. زمان: ۶ اسفند ۱۳۶۳ / ۴ جمادی الثانی ۱۴۰۵؛ مکان: تهران، جماران؛ موضوع: مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ مخاطب: خامنه‌ای، سیدعلی (رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی انقلاب فرهنگی) [بسم الله الرحمن الرحيم، محضر مبارک رهبر انقلاب حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی - مدظله العالی شورای عالی انقلاب فرهنگی برای تأمین اهداف و دستوراتی که در حکم حضرتعالی بدان تصریح شده، ناچار است ضوابط و قواعدی وضع کند. همکاری و دخالت قوه قضائیه در موارد لزوم، منوط به آن است که مصوبات این شورا دارای اعتباری در حد قانون باشد. مستدعی است نظر شریف در این باره را ابلاغ فرمایند. سیدعلی خامنه‌ای]

[بسمه تعالی
ضوابط و قواعدی را که شورای محترم عالی انقلاب فرهنگی وضع می‌نماید **باید ترتیب آثار داده شود**؛
۶ اسفند ۶۳؛ روح... الموسوی الخمينی].

شورای عالی انقلاب فرهنگی در شاکله قانونگذاری حوزه فرهنگ در نسبت با مصوبات مجلس شورای اسلامی، کجاست؟ شایان ذکر است که عملاً شورای نگهبان تاکنون بعضی مصوبات مجلس را به دلیل معارض بودن با مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی رد نموده است (درویشوند و همکاران، ۱۳۹۷).^۱

در این زمینه به صورت کلی دو ایده وجود دارد:

ایده اول: شورای نگهبان در نظریه خود به شماره ۸۱/۳۰/۱۹۴۳ که در تاریخ پنجم مردادماه ۱۳۸۱ صادر گردید، با استناد به اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی به این نکته اشاره نموده که مجلس شورای اسلامی مجاز نیست که برخلاف مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، لایحه و یا طرحی تصویب نماید (مجموعه نظریات شورای نگهبان، ۱۳۸۳: ۱۸۶-۱۷۹).

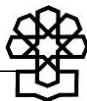
از دقت در احکام و بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)^۲ و جمع آن با حکم امام خمینی (ره)، این گونه برداشت می‌شود که مجلس شورای اسلامی، قادر نخواهد بود که مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی را در عمل نقض کند. از جانب

۱. برای نمونه: نظر شماره ۸۲/۳۰/۷۵۱۶ مورخ ۱۳۸۲/۰۲/۰۹ درخصوص طرح «نحوه انجام فعالیت‌های تشکلی‌های دانشجویی و دانشگاهی» مصوب ۱۳۸۲/۰۲/۲۰ مجلس شورای اسلامی است. شورای نگهبان در رابطه با این مصوبه مجلس که نحوه شکل‌گیری و فعالیت تشکلی‌های دانشجویی و دانشگاهی و نظارت بر این تشکلی‌ها را مشخص کرده بود، اعلام کرد: «علاوه بر اشکالات متعدد طرح از جهت انطباق با موازین شرعی و قانون اساسی، کلیت موضوع طرح از وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی است و تصویب آن به وسیله مجلس، خلاف موازین شرع و مغایر اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی شناخته شد (مرکز تحقیقات شورای نگهبان، ۱۳۹۱: ۶۶۷-۶۶۳).

۲. برای نمونه: ایشان در جمع اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۷۵/۰۹/۲۰ می‌فرمایند: «مصوبات اینجا (شورای عالی انقلاب فرهنگی) باید اجرا شود. حالا باید ترتیبی داده بشود که آن چیزی را که مورد نظر شریف ایشان بود (فرمان امام خمینی (ره) درباره اعتبار مصوبات شورا) - به طر ما هم همین خوب است که ما بتوانیم کاری بکنیم که آنچه اینجا تصویب می‌شود - حتماً اجرا بشود. به صورتی نباشد که اینجا یک عده از افراد متفکر، صاحب منزلت فرهنگی، فکری، اجتماعی و غیره بنشینند و چیزی را تصمیم‌گیری بکنند، بعد ناگهان برای مثال، مجلس در حاشیه یک مصوبه، بی‌نتیجه شود، این مصلحت نیست. گاهی می‌شود از طرف دستگاهی یک مصوبه به مجلس برده شود که یک گوشه آن به چیزی اشاره دارد که به کلی همه آنچه را که این مجموعه نشسته‌اند، فکر و کار کرده‌اند، از بین می‌برد؛ این گونه نباشد. این را نمی‌خواهیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۲/۲۳، آخرین مشاهده:

دیگر، مقام معظم رهبری (مدظله) طی بیانات مهمی، جایگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی را جایگاهی «سیاستگذارانه» دانسته‌اند و تدبیر سیاست‌های کلان فرهنگی کشور را از وظایف این شورا قلمداد کرده‌اند. ایشان در جمع اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی در ۲۳ آذرماه ۱۳۷۸ بیان می‌دارند: «سیاستگذاری راهبردی، برعهده شورای عالی انقلاب فرهنگی است. در زمینه‌های گوناگون هم، واقعاً سندهای مکتوب و مدون لازم است که اینها سندهای بالادستی قوانین خواهند بود» (آیت‌ا... خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۹/۲۳).^۱ بنابراین تا اینجا می‌توان ادعا کرد که وظیفه اصلی شورای عالی انقلاب فرهنگی تعیین سیاست‌های کلان فرهنگی و سیاستگذاری در این حوزه‌هاست و از آنجا که این سیاست‌های کلان، ورای قوانینی هستند که مجلس شورای اسلامی برای قانونگذاری باید مد نظر داشته باشد (ارسطا، ۱۳۸۰: ۳۷۷) و از طرفی سیاستگذاری در حوزه فرهنگ جایگاهی پایین‌تر از قانون اساسی، ولی بالاتر از قوانین معمول دارد (زارعی، ۱۳۸۰: ۴۰۰)، لذا اولاً شورای عالی انقلاب فرهنگی قادر نخواهد بود که خلاف قانون اساسی به وضع مصوبات بپردازد و ثانیاً مجلس شورای اسلامی نیز نباید مصوبه‌ای برخلاف سیاستگذاری‌های فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی را تصویب نماید و همان نهادی که (شورای نگهبان) وظیفه تشخیص انطباق مصوبات شورای اسلامی با قانون اساسی را دارد، وظیفه خواهد داشت که انطباق مصوبات مجلس را با سیاست‌های کلی مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی بررسی کند (مهرپور، ۱۳۸۰: ۳۹۵). در همین راستا به دلیل اینکه مصوبات شورا توسط مجلس شورای اسلامی نقض نشود، اساساً باید دارای شروط حاضر باشند: در مرتبه اول باید مصوبات در چارچوب محتوایی

1. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9617>.

پیش‌بینی شده برای این شورا باشند؛ لذا، مصوباتی که دارای جوانب اقتصادی، نظامی و یا غیره باشند، از چارچوب این اختیاراتِ پیش‌بینی شده خارج شده‌اند؛ در مرتبه دوم، این مصوبات باید دارای ماهیتی سیاستگذارانه باشند؛ لذا، اگر این مصوبات دارای ماهیتی تقنینی و یا اجرایی باشند، مجلس شورای اسلامی می‌تواند آن را نقض نماید؛ در مرتبه سوم این مصوبات نباید با قوانین و احکام فرادستی مانند احکام حکومتی و قانون اساسی نیز مغایرت داشته باشند (الهام و میرمحمدی میبیدی، ۱۳۹۲: ۱۲). بنابراین با عنایت به اینکه تصویب اساسنامه طبق بند «۲۴» مصوبه جایگاه اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی و در صلاحیت شورا قرار دارد، این شورا اقدام به تصویب اساسنامه نموده است. لذا، براساس این ایده اصل امکان تصویب لایحه الحاق ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی در مجلس از منظر اینکه نقض و برخلاف مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی نمی‌باشد، امکان‌پذیر است.

ایده دوم: در کنار ایده اول، دیدگاه رقیبی نیز وجود دارد که براساس آن با توجه به اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی، قوای سه‌گانه زیر نظر مقام معظم رهبری فعالیت می‌کنند و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز به جهت ابتدای تشکیل و تداوم آن به دستور معظم‌له توسط سه قوه لازم‌الرعایه هستند، بنابراین صلاحیت ورود مجلس به این حیطه، به جهت وجود اساسنامه مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی محل سؤال و اشکال است.

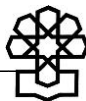
اما فارغ از تعارض فوق‌الذکر و فرض بر امکان تصویب لایحه الحاق ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی، شرایط دیگری نیز در اساسنامه ستاد مزبور وجود دارد که در ادامه بدان خواهیم پرداخت.

ب) بررسی ماهیت فعلی ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد
با توجه به ماده (۱۹) اساسنامه ستاد^۱ صلاحیت بازنگری در اساسنامه این ستاد به شورای عالی انقلاب فرهنگی داده شده است و در نگاه اول به نظر می‌رسد که دولت و مجلس بنابر اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی صلاحیت تغییر ماهیت ستاد را ندارند؛ زیرا تعیین ماهیت این ستاد در ماده (۱) اساسنامه مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی صورت گرفته است. اما با دقت در ماده (۱) اساسنامه ستاد هماهنگی این سؤال پیش می‌آید که با مؤسسه عمومی غیردولتی محسوب کردن این ستاد آیا تغییر ماهوی توسط مجلس رخ می‌دهد؟ از یکسو ماده (۱) اساسنامه مقرر کرده است ستاد، تشکیلاتی غیردولتی و غیرانتفاعی، زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است. با توجه به اینکه قید «غیردولتی و غیرانتفاعی» نه تنها منافاتی با مؤسسه عمومی غیردولتی شدن این ستاد ندارد، بلکه استقلال آن کماکان محرز است. اما باید توجه داشت که بین نهاد غیردولتی غیرانتفاعی و نهاد عمومی غیردولتی، به لحاظ تثبیت شخصیت حقوقی تفاوت‌هایی نیز وجود دارد. برای مثال تشکّل‌های عمومی غیردولتی به واسطه قانون تأسیس، شخصیت حقوقی داشته (ماده (۵۸۷) قانون تجارت) و اما تشکّل‌های غیردولتی غیرانتفاعی، جهت تثبیت شخصیت حقوقی خود، باید در دفاتر اسناد رسمی ثبت گردند (ماده (۵۸۴) قانون تجارت). با فرض نوع تثبیت مذکور، نهاد عمومی غیردولتی شدن آن می‌تواند محل اشکال باشد. محل بحث دیگر در خصوص «عمومی» یا «خصوصی» بودن این ستاد باقی می‌ماند. از این جهت با دقت در وظایف محوله در مواد (۶) و (۱۰) این اساسنامه مشخص می‌شود که برخی وظایف شورای سیاست‌گذاری و نظارت و رئیس این ستاد مانند تهیه و

۱. ماده (۱۹). تغییر در اساسنامه: هرگونه تغییر در مفاد این اساسنامه مطابق راهکارهای ذیل امکان‌پذیر می‌باشد:

۱. بنابه پیشنهاد شورای سیاست‌گذاری و نظارت و تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی،

۲. بنابه پیشنهاد و تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی.

تنظیم راهبردها، سیاست‌ها و طرح‌های کلان (بند «۱» مواد (۶) و (۱۰))، تهیه و تدوین ضوابط و مقررات و آیین‌نامه‌های اداری و مالی (بند «۴» ماده (۶) و بند «۵» ماده (۱۰)) و نظارت بر فعالیت کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد در سطح کشور (بند «۳» ماده (۶)) اعمالی عمومی هستند که جز از طریق نهادی برخوردار از صلاحیت‌ها و اقتدارات عمومی قابل‌اعمال نیستند. بنابراین شمول قانون فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی بر ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور نمی‌تواند از این جهت با مفاد اساسنامه مصوب ۱۳۹۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی مغایر باشد.

پ) سایر موارد

در ادامه به بررسی سایر تبعات، نتایج و پیامدهای تصویب این لایحه می‌پردازیم. اولین پیامد تبدیل کانون‌ها به نهاد عمومی غیردولتی آن است که این نهاد در شمول ماده (۵) قانون محاسبات عمومی کشور^۱ قرار خواهد گرفت و در نتیجه امکان حسابرسی و نظارت و ارزیابی دقیق وجود خواهد داشت.^۲ البته پیش از این نیز به دلیل دریافت اعتبارات (کمک‌های بلاعوض) از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به صورت سالیانه مورد بررسی محاسباتی قرار می‌گیرد؛^۳ هرچند این ارزیابی به صورت دقیق، متمرکز و سالیانه انجام نشده است و به علاوه اینکه براساس صدر

۱. ماده (۵)- مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی از نظر این قانون واحدهای سازمانی مشخصی هستند که با اجازه قانون به منظور انجام وظایف و خدماتی که جنبه عمومی دارد، تشکیل شده و یا می‌شود. تبصره - فهرست این قبیل مؤسسات و نهادها با توجه به قوانین و مقررات مربوط از طرف دولت پیشنهاد و به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید.

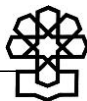
۲. براساس تبصره «۵» ماده (۷۲) قانون محاسبات عمومی کشور، حساب و اسناد هزینه مربوط به اعتبارات جاری و طرح‌های عمرانی (سرمایه‌گذاری ثابت) مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی باید قبل از تصویب مراجع قانونی ذی‌ربط به وسیله حسابرسان منتخب وزارت امور اقتصادی و دارایی رسیدگی شود و حساب سالیانه آنها برای حسابرسی به دیوان محاسبات کشور تحویل گردد.

۳. طبق تبصره ماده (۷۱) و ماده (۷۲) قانون محاسبات عمومی کشور.

ماده (۷۱)،^۱ ممنوعیتی نیز در پرداخت از محل بودجه دستگاه‌های دولتی به مؤسسات غیردولتی (ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد به‌عنوان تشکیلاتی غیردولتی و غیرانتفاعی) وجود دارد. برای مثال ارزیابی مشخصی از عملکرد ستاد در حیطه کتابخانه‌های روستایی طی قانون برنامه پنجم که از طرف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برعهده ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد گذاشته شده‌اند، ارائه نشده است. این درحالی است که فرایند سیاستگذاری طرح عظیمی مانند کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، نیاز به ارزیابی مکرر، آسیب‌شناسی پی‌درپی و ارتقای ساختار مذکور از طریق ارائه راهکارهای مناسب دارد. اما در صورت تبدیل به نهاد عمومی غیردولتی، محاسبات مربوط به این نهاد شفاف‌تر شده و به‌صورت دقیق‌تر توسط دیوان محاسبات و سازمان بازرسی کل کشور قابل کنترل خواهد بود و طبیعتاً امکان ارزیابی فرانهادی و در نتیجه اصلاح عملکردی آن نیز بیشتر خواهد شد.

ضمناً طبق تبصره ماده (۱۳۰) قانون محاسبات عمومی کشور، نهادها و مؤسساتی که در جریان تحقق انقلاب اسلامی و یا پس از آن بنابه ضرورت‌های انقلاب اسلامی به‌وجود آمده‌اند و تمام یا قسمتی از اعتبارات مورد نیاز خود را از محل اعتبارات منظور در قانون بودجه کل کشور مستقیماً از خزانه دریافت می‌کنند (گرچه در حال حاضر اعتبارات دریافتی ستاد از طریق وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صورت می‌پذیرد)، در صورتی که وضعیت حقوقی آنها به موجب قانون معین نشده باشد، مکلفند حداکثر ظرف مدت یک سال از تاریخ اجرای این قانون وضع

۱. براساس تبصره ماده (۷۱) قانون محاسبات عمومی کشور دولت مکلف است بر مصرف اعتباراتی که به‌عنوان کمک از محل بودجه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی و یا از محل اعتبارات منظور در سایر ردیف‌های بودجه کل کشور به مؤسسات غیردولتی پرداخت می‌شود نظارت مالی اعمال کند.

حقوقی خود را با یکی از مواد (۲)، (۳)، (۴) و (۵) قانون محاسبات عمومی کشور تطبیق دهند. لذا به استناد این حکم نیز می‌توان راجع به ماهیت حقوقی ستاد (نهاد عمومی غیردولتی شدن آن) تصمیم‌گیری کرد.

علاوه بر این، در صورت تبدیل کانون‌ها به نهاد عمومی غیردولتی، وفق بند «۱۴» ماده (۳) قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۴ و طبق بند «ژ» ماده (۱) آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۸، دستگاه اجرایی ذیل قانون شناخته شده و مشمول نظارت‌های آن می‌گردد که باز هم بر میزان شفافیت این ستاد، افزوده خواهد شد و مجدداً در همین راستا حساب و اسناد هزینه مربوط به اعتبارات جاری و طرح‌های عمرانی (سرمایه‌گذاری ثابت) این ستاد باید قبل از تصویب مراجع قانونی ذی‌ربط به وسیله حسابرسان منتخب وزارت امور اقتصادی و دارایی رسیدگی شود و حساب سالانه آنها برای حسابرسی به دیوان محاسبات کشور تحویل گردد (تبصره «۵»، ماده (۷۲) قانون محاسبات کشور). یکی دیگر از نتایج تبدیل این نهاد به نهاد عمومی غیردولتی آن است که ستاد تحت شمول قانون ممنوعیت به‌کارگیری بازنشستگان قرار خواهد گرفت. در نتیجه مجموعه امور و قوانین مذکور موجب افزایش میزان شفافیت ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد خواهد شد.

همچنین براساس ماده (۱۱۰) قانون محاسبات عمومی کشور که مقرر داشته وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی می‌توانند اموال منقول خود را به‌طور امانی در اختیار نهادهای عمومی غیردولتی قرار دهند و نیز طبق ماده (۱۲۰) قانون مزبور، پس از تصویب هیئت وزیران، وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی می‌توانند حق استفاده

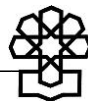
از اموال غیرمنقول دولتی مازاد بر احتیاج خود را به‌طور موقت و بدون حق تصرف مالکانه به مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی واگذار نمایند، لذا با تعیین شخصیت حقوقی ستاد، کانون‌ها می‌توانند از این ظرفیت قانونی نیز بهره‌برند.

جمع‌بندی

در پایان و در جمع‌بندی به بررسی نهایی دلایل مطرح‌شده جهت تبدیل وضعیت شخصیت حقوقی این ستاد از تشکیلاتی غیردولتی و غیرانتفاعی به نهاد عمومی غیردولتی پرداخته می‌شود.

باید اذعان داشت درخواست الحاق به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی گرچه طبق اساسنامه با وظایف حاکمیتی این ستاد تا حدودی همخوانی دارد و بر ابعادی دیگری چون شفافیت آن می‌افزاید، اما با روح کلی حاکم بر اساسنامه اولیه و سند تحول راهبردی این کانون‌ها و غرض نهفته در آن، که همان مردمی و مولد بودن این کانون‌ها و اساساً نهاد مسجد است، سنخیت ندارد.

نکته حائز اهمیت دیگر این است که این‌گونه نبوده که سیاستگذاران اولیه کانون‌ها که اساسنامه آن را نیز تهیه و تدوین نموده‌اند، به شرایط مالی و اقتصادی این کانون‌ها واقف نبوده باشند و مشکلات احتمالی فعالیت فرهنگی غیردولتی و غیرانتفاعی را پیش‌بینی ننموده‌اند و لذا اساسنامه‌ای را تدوین کرده باشند که پس از گذشت فقط چهار سال، به دلیل مشکلات اقتصادی و غیره، باید در آن تغییری بنیادین ایجاد کرد و این کانون‌ها را از نهاد غیردولتی و غیرانتفاعی به نهاد عمومی غیردولتی تغییر وضعیت دهند. بلکه شواهد دال بر آن است که از همان بدو امر به

این امور و مشکلات احتمالی مربوطه، نظیر مشکلات اقتصادی و اقتضائاتِ فعالیت فرهنگی غیردولتی و غیرانتفاعی واقف بوده و آگاهی داشته‌اند. دلیل این سخن آن است که ابزارهایی را در اساسنامه، سند تحول راهبردی و دیگر اسناد بالادستی برای ستاد مزبور در نظر گرفته‌اند که ضعف‌هایی مانند مشکلات اقتصادی را جبران نماید. از همان ابتدای شروع به کار کانون‌ها، در تدوین اسناد و سپس اساسنامه ستاد و نیز سند تحول راهبردی ستاد (که توسط خود شورای سیاستگذاری و نظارت بر کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور تدوین شده)، دائماً بر سیاست مردمی بودن این کانون‌ها و کارآفرینی و درآمدزایی مستقل از اعتبارات دولتی (طی سی سال فعالیت) و مولد بودن تأکید شده است. این امور منطقاً و طبیعتاً نیاز به فراهم نمودن مقدماتی مانند آموزش نیروها و توانمندسازی آنها دارد. براساس این ارزیابی (و ارزیابی مبسوط‌تری که در گزارش دیگری منتشر خواهد شد)، عملکرد ستاد در حوزه‌های مذکور، مطلوب نبوده و اهداف و محورهایی مانند مردمی‌سازی، استفاده از ظرفیت‌های مردمی، کارآفرینی و درآمدزایی^۱ و همچنین تربیت نیروهای متخصص مورد نیاز^۲ (در حوزه کارآفرینی) در طول قریب به ۳۰ سال فعالیت خود ضعیف بوده است. برای مثال اکثر قریب به اتفاق کانون‌های کارآفرین هر استان، کمتر از ۹٪ از کانون‌های آن استان را شامل می‌شوند و یا تعداد افراد آموزش‌یافته در زمینه کارآفرینی در اکثر استان‌ها نسبت به جمعیت آن استان و تعداد کانون‌های آن بسیار پایین است^۳. طبیعتاً این امور و غرض نهفته در آنها همان چیزی است که باید به‌عنوان سیاست جایگزین دریافت کمک‌های نقدی

۱. حوزه داخلی توضیح طرح فهما، ص ۱۹.

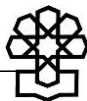
۲. همان.

۳. رک: جدول پیوست.

دولتی در فعالیت‌های فرهنگی غیردولتی غیرانتفاعی گردد و باید محوری‌تی اساسی، به اندازه جایگاه و ضرورت غیرقابل انکار امر اقتصاد در پیشبرد اهداف فعالیت‌های فرهنگی، برای آنها قائل می‌شد. اما به دلیل عدم محوریت این راهبردها و ابزارهای پیش‌بینی شده و عدم توجه شایسته به غرض نهفته در آنها، از طرف متولیان، هم در سطح برنامه‌ریزی و هم در سطح اجرا، کلیت عملکرد ستاد مطلوب ارزیابی نمی‌شود و نتیجه این عملکرد نامطلوب در طول فعالیت کانون‌ها، مشکلات عدیده اقتصادی پدید آورده است.

از طرف دیگر، طبق ماده (۳) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶، مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی، واحد سازمانی مشخصی است که بیش از پنجاه درصد بودجه سالیانه آن از محل منابع غیردولتی تأمین می‌شود. درحالی که با توجه به عملکرد ضعیف ستاد در حوزه تأمین مالی از محل منابع غیردولتی، باید امکان تأمین بیش از پنجاه درصد از بودجه سالیانه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور از محل منابع غیردولتی برای مقنن محرز گردد.

همچنین درباره دلیل دیگر ستاد جهت درخواست تبدیل کانون‌ها به نهاد عمومی غیردولتی، مبنی بر «امکان مأموریت کارمندان خبره و متخصص از سایر دستگاه‌ها و نهادها به ستاد» باید بیان کرد، این ستاد می‌تواند با هماهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان دستگاه اجرایی بالادستی خود، پس از مأمور شدن کارکنان مورد نظر به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی محل خدمت آنها توسط وزارتخانه مذکور، ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور مقرر کند تا امکان مطرح شده نیز مرتفع شود.

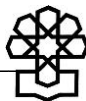

در آخر باید افزود تغییر شخصیت حقوقی این ستاد و الحاق آن به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی، به دلیل اینکه می تواند ساختاری را به ساختارهای موجود بیفزاید، مغایر بند «۱۰» سیاست های کلی نظام اداری (مبنی بر چابک سازی، متناسب سازی و منطقی ساختن تشکیلات نظام اداری در جهت تحقق اهداف چشم انداز) و بند «۱۶» سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی (مبنی بر منطقی سازی اندازه دولت و حذف دستگاه های موازی و غیر ضرور و هزینه های زائد) است.

بنابراین براساس یافته های این گزارش گرچه با ارائه لایحه یکی از موانع پیش روی تغییر شخصیت حقوقی ستاد مزبور یعنی نبود ایراد اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی وجود نخواهد داشت، لکن به نظر می رسد که راه حل مشکل یا مشکلات مذکور، بیش از آنکه حاکمیتی شدن و استفاده بیش از پیش از محل منابع مالی و اعتباراتی دولتی باشد، پایبندی بیشتر به سیاست های پیش بینی شده قبلی در اساسنامه و سند تحول راهبردی این کانون هاست، که همان اهتمام افزون در مسیر برنامه ریزی جهت محوریت بخشیدن به کارآفرینی و خصلت مردمی و مولد بودن کانون های فرهنگی هنری مساجد است. زیرا اساساً ریشه مشکلات اقتصادی مجموعه ستاد و کانون ها، که باعث درخواست تبدیل این مجموعه به نهاد عمومی غیردولتی در لایحه مزبور شده است، عدم اهتمام جدی و در نتیجه عملکرد ضعیف در محوریت بخشیدن به ابزارهای تأمین مالی پیش بینی شده در اسناد بالادستی و مهم خود است و نه ضعف در شخصیت حقوقی این ستاد. بلکه به نظر می رسد تغییر در شخصیت حقوقی ستاد در مواجهه با مشکلات اقتصادی و سایر مشکلات مطرح شده، به نوعی پاک نمودن صورت مسئله به جای حل بنیادین آن است.

منابع و مأخذ

۱. الهام، غلامحسین و میرمحمدی میبیدی، سیدمصطفی. «بررسی تداخل مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی با مصوبات مجلس شورای اسلامی، دولت و مجمع تشخیص مصلحت نظام»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال ۱۴، ش ۳۷، ۱۳۹۲.
۲. خمینی (امام)، سیدروح‌الله (ره). صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (ره) (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها)، ج ۱۲ و ۱۹، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵.
۳. درویشوند، ابوالفضل و احمد، فضائی و حمیدرضا، اسماعیلی گیوی. «بررسی جایگاه مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در نظرات شورای نگهبان»، دانش حقوق عمومی، سال ۷، ش ۲۱، ۱۳۹۷.
۴. دبیرخانه شورای سیاستگذاری ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، اساسنامه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، سند تحول و آیین‌نامه شرح وظایف و اختیارات شورای استان‌ها، چ ۱، تهران، ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، ۱۳۹۸.
۵. ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد (۱۴۰۰)، فهما ۱۴۰۰ به توان مردم (جزوه داخلی ستاد).
۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۹.
۷. مرکز تحقیقات شورای نگهبان، مجموعه نظریات شورای نگهبان (در مورد مصوبات مجلس شورای اسلامی، دوره ۶، سال ۳)، تهران، دادگستر، ۱۳۸۳.
۸. مرکز تحقیقات شورای نگهبان، مجموعه نظرات شورای نگهبان؛ در مورد مصوبات مجلس شورای اسلامی دوره ششم (خرداد ۱۳۷۹ تا خرداد ۱۳۸۳)، چ ۱، تهران، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات معاونت حقوقی ریاست جمهوری، ۱۳۹۱.
۹. مهرپور، حسین و دیگران. «کندوکاوری در جایگاه حقوقی سیاست‌های کلی نظام»، مجله راهبرد، ش ۲۰، ۱۳۸۰.
۱۰. مجلس شورای اسلامی، قانون محاسبات عمومی کشور، ۱۳۶۶.
۱۱. مجلس شورای اسلامی، قانون مدیریت خدمات کشوری، ۱۳۸۶.

جدول. تعداد افراد دوره‌های آموزش کارآفرینی در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

ردیف	استان	تعداد کل کانون‌ها	سال ۱۳۹۹	سال ۱۴۰۰
۱	تهران	۱۳۳۵	۱۳۰۰	۷۵۱
۲	خراسان رضوی	۱۸۳۴	۱۹۴۱	۱۶۶۳
۳	گیلان	۹۵۳	۲۵۰۳	۹۰۶
۴	قم	۴۲۹	۱۸۶۷	۱۶۸۲
۵	اصفهان	۱۹۰۷	۱۲۰۲	۸۰۰
۶	چهارمحال و بختیاری	۴۵۲	۱۲۱۸	۸۰۹
۷	یزد	۸۴۸	۱۱۲۲	۵۵۲
۸	خوزستان	۱۰۷۳	۷۰۸	۳۲۷
۹	هرمزگان	۱۰۵۲	۲۸۰۶	۶۶۸
۱۰	آذربایجان غربی	۱۲۶۷	۱۴۶۶	۴۱۶
۱۱	اردبیل	۵۸۴	۱۴۸۵	۹۲۴
۱۲	کهگیلویه و بویراحمد	۶۴۴	۱۲۳۳	۳۳۱
۱۳	مازندران	۱۱۹۹	۸۵۱	۶۸۸
۱۴	خراسان جنوبی	۶۸۰	۹۲۱	۵۲۳
۱۵	کرمانشاه	۵۷۹	۵۰۱	۱۵۳۶
۱۶	کرمان	۶۶۳	۸۲۷	۵۴۷
۱۷	فارس	۱۲۴۹	۶۸۴	۲۴۹
۱۸	مرکزی	۵۹۳	۱۷۶۱	۳۷۸
۱۹	آذربایجان شرقی	۱۴۱۳	۳۷۸	۱۳۲
۲۰	سیستان و بلوچستان	۱۴۰۱	۶۳۹	۳۸۰
۲۱	لرستان	۴۲۲	۸۸۱	۴۶۰
۲۲	گلستان	۸۲۱	۱۵۷۹	۹۷۳

ردیف	استان	تعداد کل کانون‌ها	سال ۱۳۹۹	سال ۱۴۰۰
۲۳	بوشهر	۴۲۰	۳۲۳	۲۲۱
۲۴	قزوین	۳۷۶	۵۵۰	۴۱۷
۲۵	همدان	۵۷۹	۲۰۱	۱۶۵
۲۶	کردستان	۵۸۹	۴۱۲	۲۷۰
۲۷	کرمان (جنوب)	۵۰۵	۴۶۲	۳۱۹
۲۸	خراسان شمالی	۳۸۵	۳۳۱	۱۱۶
۲۹	البرز	۳۹۱	۳۶۷	۳۱۴
۳۰	فارس (جنوب)	۱۷۷	۱۱۵	۵۵
۳۱	سمنان	۲۶۷	۲۴۳	۶۵
۳۲	زنجان	۳۸۲	۶۸۴	۴۸۴
۳۳	خوزستان (منطقه آزاد اروند)	۶۴	۵۹	۱۰۹
۳۴	ایلام	۳۰۵	۱۴۱	۱۱۵
۳۵	هرمزگان (منطقه آزاد قشم)	۱۹	۱۳۰	۹۷